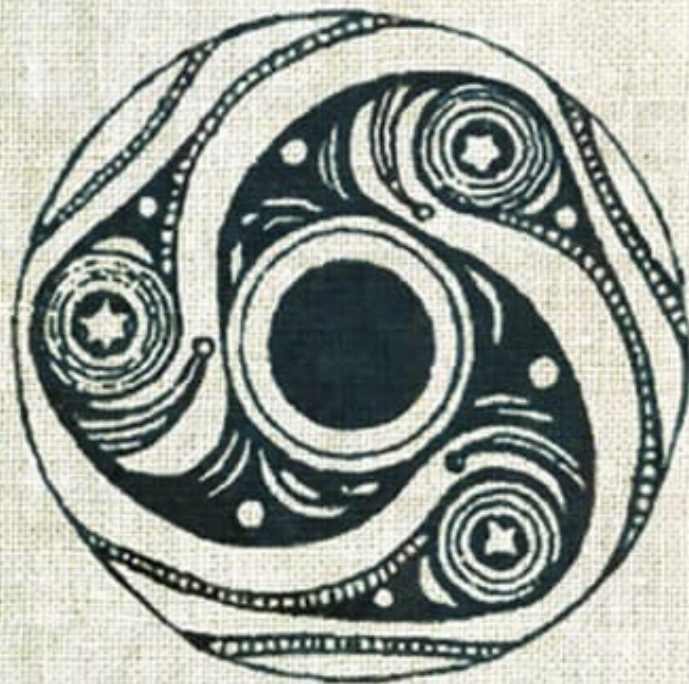

ISSN 2313-8505

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ МИСТЕЦТВОЗНАВСТВА, ФОЛЬКЛОРИСТИКИ
ТА ЕТНОЛОГІЇ ІМ. М. Т. РИЛЬСЬКОГО

МАТЕРІАЛИ ДО УКРАЇНСЬКОЇ ЕТНОЛОГІЇ

ВИПУСК 24 (27)

КИЇВ 2025

УДК 94(477.41)+316.75]:355.01(477:470)
DOI <https://doi.org/10.15407/mue2025.24.031>

ДЕДУШ ОЛЕКСІЙ

кандидат історичних наук, науковий співробітник відділу «Архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів» Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (Київ, Україна).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1040-2241>

DIEDUSH OLEKSII

a Ph.D. in History, a research fellow at the *Archival Scientific Funds of Manuscripts and Audio-Recordings* Department of M. Rylskiy Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1040-2241>

Бібліографічний опис:

Дедуш, О. (2025) Історичне підґрунтя локальної ідентичності жителів міста Білої Церкви. *Матеріали до української етнології*, 24 (27), 31–41.

Diedush, O. (2025) Historical Basis of the Local Identity of the Residents of the City of Bila Tserkva. *Materials to Ukrainian Ethnology*, 24 (27), 31–41.

© Видавництво ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2025. Опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

ІСТОРИЧНЕ ПІДҐРУНТЯ ЛОКАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЖИТЕЛІВ МІСТА БІЛОЇ ЦЕРКВИ

Анотація / Abstract

У статті здійснено спробу комплексної реконструкції локальної ідентичності мешканців Білої Церкви, що сформувалась під впливом низки історичних подій різного масштабу. Автор розглядає місто як фронтір – від давньоруського форпосту Юр'єва та козацької твердині до сучасного «щита» столиці, доводячи, що саме ця оборонна функція сформувала особливий мілітарний характер та стійкість місцевого населення. У роботі здійснюється перегляд усталених імперських та радянських наративів: дослідник деконструє міфи про мультикультурну ідилію білоцерківців у різні епохи, оголюючи натомість жорсткі механізми зросійщення, оселянювання міського простору, колоніального тиску родини Браницьких та частих штучних змін етнічного ландшафту. Значну увагу приділено соціально-економічним метаморфозам міста, яке пройшло шлях від потужного індустріального гіганта і «шинної столиці» до болісних процесів деіндустріалізації та пошуку нових сенсів у добу Незалежності. Червоною ниткою крізь усе дослідження проходить ідея тяглості традиції спротиву, яка яскраво продемонструвала себе в новітні часи перетворенням Білої Церкви на потужний волонтерський хаб та осередок героїчної 72-ї бригади імені Чорних Запорозжів в умовах російсько-української війни.

Ключові слова: локальна ідентичність, громади Київщини, Біла Церква, історія Білої Церкви, зросійщення в Україні, російсько-українська війна.

This article is an attempt of a comprehensive reconstruction of the local identity of the residents of Bila Tserkva, shaped by a series of historical events of varying magnitudes. The author examines the city as a frontier – ranging from the Old Rus outpost of Yuriiv and a Cossack stronghold to the modern «shield» of the capital – arguing that this defensive function has fostered a distinct militarized character and resilience among the local population. The study is aimed at the re-evaluating the established imperial and Soviet narratives: the researcher deconstructs myths regarding the multicultural idyll of Bila Tserkva's residents across various eras, exposing instead the harsh mechanisms of Russification, the ruralization of urban space, the colonial pressure exerted by the Branicki family, and the frequently artificial alterations to the ethnic landscape. Significant attention is devoted to the city's social and economic metamorphoses, tracing its

transformation from a powerful industrial giant and the “tire capital” through the painful processes of deindustrialization and the search for new meanings during the Independence era. A central theme running through the study is the continuity of the tradition of resistance, which has vividly manifested in recent times through Bila Tserkva’s transformation into a powerful volunteer hub and the home base of the heroic 72nd Brigade named after the Black Zaporozhians amidst the Russian-Ukrainian war.

Keywords: local identity, communities of the Kyiv Region, Bila Tserkva, history of Bila Tserkva, Russification in Ukraine, Russian-Ukrainian war.

Вступ. Біла Церква як великий індустріальний та культурний центр має також насичену подіями історію. Зважаючи на це, у її жителів виробились певні ідентитети, які можна характеризувати як прояв локальної ідентичності. На основі аналізу історії міста спробуємо окреслити основні елементи ідентичності білоцерківців. У 2024 році співробітники ІМФЕ ім. М. Т. Рильського розпочали молодіжний науковий проєкт «Сучасне воєнне повсякдення громад Київщини: культурно-антропологічний вимір». Ця стаття є науковою підсумковою рефлексією щодо одного з обстежених населених пунктів у ході виконання згаданого вище дослідження – міста Білої Церкви.

Предтеча Білої Церкви – укріплене поселення Святий Георгій-на-Росі – виникло в 1032 році як частина заходів Ярослава Мудрого з розширення теренів Руської держави на південь. Зважаючи на вдалий ландшафт, новозбудований Юр’ів став ключовим опорним пунктом Пороської оборонної лінії, оскільки лежав на шляху до столиці держави – Києва. Це впливало також на долю міста, яке неодноразово спалювали, а його населення знищували загарбники-номади.

Щодо перших поселенців літописного Юр’єва залишилося мало відомостей. Однак за радянської доби ідеологи намагались применшити роль протоукраїнських спільнот в освоєнні Дикого поля та вставляли ідеологічний архетип дружби народів. Тому надзвичайного поширення набуло твердження про мультиетнічний характер перших юр’івців. По-перше, було перебільшено роль полонених поляків, яких Ярослав Мудрий поселив на Пороській оборонній лінії, а по-друге, акцент зводився на тюркську присутність, представлену лояльними та християнізованими спільнотами чорних клобуків і торків. Очевидно, колонізація теренів Білої Церкви проходила з більш заселених територій на північ від міста, де були

представлені нащадки східнослов’янських племінних спільнот, зокрема полян.

Уже в літописах ми бачимо появу самоназви жителів Юр’єва та навколишніх поселень у формі «поросіяни» чи «поршани» [8]. Річка Рось тривалий час виконувала роль фактичного кордону між малозаселеними теренами, де панували номадичні орди, та землями Руської держави. Тут пролягав також релігійний кордон, на якому християнство було представлено Юр’ївською єпархією, звідки вийшло декілька впливових архієреїв. Відповідно, перший удар численних нападів лягав саме на поршан. Тож можемо припустити про значну мілітаризацію тамтешнього населення, яке виконувало роль прикордонників. Неважко знайти певні паралелі між іншими мілітарними утвореннями фронтиру в пізніші часи – запорозькими козаками, донськими козаками, сербськими граничарами тощо. Однак у 1240 році Юр’ів було спалено, а його населення або знищене, або розпорошене. Близько століття місто фактично лежало в руїнах. Однак знайдені артефакти із численних скарбів, зокрема, у західній частині Білої Церкви, підтверджує, що економічне життя після 1240-х років тут продовжувалось, велась активна торгівля й існувало постійне населення. Вочевидь, швидко виникло нове поселення біля руїн Георгіївської церкви, або церкви Юрія Білого, які деякий час слугували помітним орієнтиром на цій території. Джерела засвідчують, що вже в русько-литовську добу тут було постійне поселення вже під спадкоємною, але зміненою назвою – Біла Церква.

У 1510 році біля міста в урочищі Роток відбулася битва з татарським військом. Ця другорядна битва через друкарську опіску у виданні Похилевича була помилково датована 1310 роком. Попри розбіжності в іменах її учасників, у деяких радянських дисертаціях, а в місцевій пресі та на уроках київщинознавства ще до

2010-х років ця дата фігурувала як перша перемога руських військ над татарами. Цей міф досі справляє певний вплив на ідентичність білоцерківців.

У 1550 році Семен Фрідріх Пронський збудував на місці традиційної для тутешніх укріплень Замкової горі Білоцерківський замок. Цікавим фактом є те, що герб Семена Пронського містить у собі зображення Юрія Змієборця [6]. Культ цього святого як борця за християнську віру здавна був поширений на Пороссі, а в сучасній геральдиці відображений на гербі Київської області. Біла Церква знову відновила статус фактично прикордонної фортеці, а її населення швидко зростало через слобідські пільги для поселенців. Наявність широких прав у населення не могло не вступати в дисонанс із феодалними порядками спочатку в Литовському князівстві, а пізніше в Речі Посполитій. У 1570 році містом заволодів Костянтин Острозький, який у вітчизняній історіографії фігурує як виключно позитивна персона. У багатьох аспектах, зокрема, у боротьбі з московитами, це було дійсно так. Однак для білоцерківців він зіграв скоріше негативну роль.

У 1589 році не без зусиль білоцерківські міщани закріплюють свої права на самоврядування королівським привілеєм права міста Магдебурга. Однак князь Острозький не визнав його. Це призвело чи не до першого великого міщанського повстання. Попри його поразку населення Білої Церкви стає постійним учасником антифеодалних виступів на території України. Через два роки білоцерківці опинилися в епіцентрі виступу Криштофа Косинського та ін. Це дало свої результати. У 1620 році Біла Церква вдруге й остаточно отримала статус самоврядного міста за зразком міста Магдебург та свій герб. Ще через п'ять років тут було сформовано Білоцерківський реєстровий полк, який майже на 100 років з перервами став ядром української державності на цих землях.

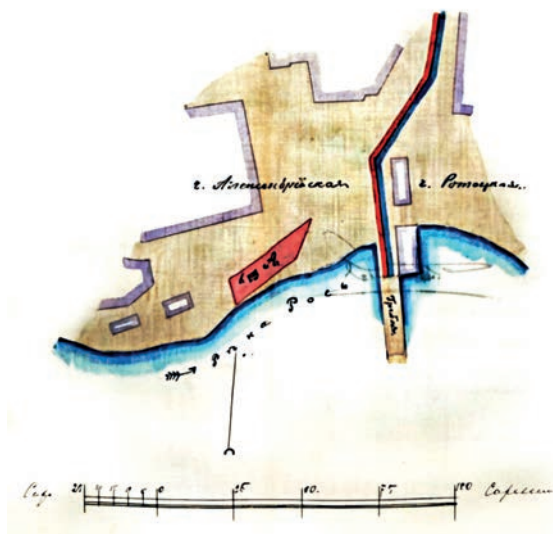
Після створення в ході Хмельниччини Білоцерківського полку до його складу ввійшли величезні терени, які сягали на півдні окраїн сучасних центральних районів України. Відповідно, у Білу Церкву почала стікатись людина з усього полку. Показово, що під час голосування на вічі за схвалення угоди Хмельницького з Московським царством білоцерківці проголо-

сували проти неї, але донедавна про цю подію нагадував радянський монумент із неправдивими даними про результат волевиявлення.

У часи повстання Палія Біла Церква стала фактично столицею нової козацької держави. Гетьман Іван Мазепа також почав тут утверджувати козацькі порядки. Зокрема, він побудував першу за тривалий час кам'яну Микільську церкву у 1706 році, яку згодом не будуть ремонтувати, а після пожежі 1798 року покриють лише соломною, а потім розберуть для побудови нового собору на кошти Браницьких. Однак до наших часів зберігся фрагмент будівлі, який було переоблаштовано під невеличку церкву.

Хоча після поразки чину Івана Мазепа козацтво в Білій Церкві занепало, а в місто повернулася польська адміністрація. Місто залишилося центром величезного Білоцерківського староства, яке за територією перевершувало навіть одноіменний полк.

На відміну від інших міст, гарнізон Білої Церкви не здався коліївським повстанцям, а на околицях міста гайдамаків було розбито. У нагороду за активну участь у придушенні Коліївщини, яка для поляків мала епохороздільну роль, Білу Церкву віддали у володіння графів Браницьких гербу Корчак. Це призвело до посилення феодалного визиску серед білоцерківців. У 1787 році почалося будівництво парку, у якому брали участь велика кількість місцевих посполитих. Як справжні російські колабораціоністи Браницькі присвятили парк Потьомкіну. Уже пізніше, під впливом романтичного концепту парку «Софіївка», виникла версія, що назва «Олександрія» є присвятою коханій дружині графа Браницького. Сьогодні дослідники схиляються до версії, що в імені парку увічнено подяку імператору Олександрю I, який повернув усі володіння поміщикам після відбору їх у «павлівські» часи. Інфільтрація російських історико-ідейних конструктів у композицію парку продовжилась і за радянських часів, та навіть після Революції Гідності парк наповнили згадками про декабристів, центральний вхід оздобили пам'ятником Пушкіна. У квітні 2014 року було встановлено погруддя Потьомкіна, заради чого було пошкоджено пам'ятку Ротонда, щоб встановити захисні ґратки.

Межа між Олександрійською та Ротецькою «частинами», яка пролягала за 500 м від «Містечка». Державний архів Київської області (ф. 1, оп. 234, спр. 56)

Після лютого 2022 року більшість цих символів було прибрано.

Після поділу Речі Посполитої Біла Церква опинилася в російській окупації. Але на відміну від польського періоду, коли місто було центром величезного Білоцерківського староства, задля збереження максимального впливу Браницьких, місто, попри вдале розташування на дорогах, які з'єднували сусідні повітові центри, було позбавлене статусу центру повіту. Це надзвичайно негативно відбилося на розвитку міста, його забудові та, відповідно, ідентичності його жителів.

У 1812 році жителів Білої Церкви та околиць було втягнуто в аферу, коли за участь у війні проти Наполеона місцевим селянам було обіцяно волю. Після розгрому бонапартистського режиму російська влада разом з поміщиками просто повернула селян назад у свої володіння і про обіцянки забула. Місцевий осередок радянських комуністів під час підготовки заходів до 950-річчя з дати заснування міста у 1982 році згадав про цей обман і, намагаючись прив'язати місцеву історію до загальноросійської, спорудив на честь цього пам'ятник, який простояв до березня 2022 року.

На початку 1830-х у місті було розташовано Литовський батальйон, який згодом перейменували на 6-ий саперний. За дани-

ми метричних книг Миколаївської церкви (до 1839 року) і Преображенського собору [9] відомо, що солдати жили в жахливих умовах, а середній вік становив 29 років. Серед найпоширеніших причин смерті була нервова гарячка, яка могла означати як смерть від певного типу тифу, так і від алкогольної інтоксикації. Наявність солдатів значно змінила етнічну картину міста, оскільки серед вояків 6-го саперного батальйону практично відсутні українські прізвища, а переважають патронімічні, характерні для росіян. Значна кількість дійсних та відставних солдатів осідала в місті і одружувалась з місцевими дівчатами, серед яких переважали стани дворянок, одностоворок та духовних осіб.

Активний розвиток сільського господарства сприяв появі навколо міста фільварків. Однак Браницькі не хотіли приєднувати їх до міста, щоб не збільшувати його розмір та вплив. Так, на іншому березі Росі, практично впритул до історичного центру Білої Церкви, формується селище Заріччя, яке мало навіть свою приходську церкву. Остаточно Заріччя як південна міська околиця стало повноправною частиною Білої Церкви тільки після спорудження в листопаді 1960 року мосту Дружби, але певні ідентитети в місцевого населення, яке проживає у приватному секторі, досі залишаються. Інші частини Білої Церкви – Олександрійська та Роточівка – також фактично обтікали саме «Містечко», про що свідчить мапа 1898 року, але мали своїх старост і, як правило, не включались у загальну статистику Білої Церкви. Варто зазначити, що в цих «частинах» у перші роки радянської влади були створені колгоспи, тому їхнє населення стало жертвами Голодомору. У номерах 194 і 197 всесоюзної газети «Правда» повідомлялось, що в період з 11 по 17 липня 1931 року з вокзалу Білої Церкви було вивезено в Москву й Ленінград 91 вагон овочів.

Індустріалізація прийшла в Білу Церкву ще в середині XIX ст., але її темпи гальмував відтік населення після відміни кріпацтва, коли колишні ремісники, перетворившись на кустарів, почали переселятися в навколишні села. Загалом поява машинних виробництв за умов дефіциту землі сприяла люмпенізації населення. Показовим є факт, що майбутній лідер білоцерківських більшовиків Павло Сломчинський на початку XX ст. був звичай-

ним робітником на заводі Менцеля, хоча походив з місцевої католицької шляхти [3; 2]. Але виробництво в місті зосередилось не на високотехнологічних процесах. Здебільшого воно було пов'язане з переробкою збіжжя.

Натомість зручне розташування біля основних торгових магістралей сприяло притоку сюди єврейського населення. Із середини 1860-х років юдеї почали переважати християнське населення в місті. Крім позитивних моментів розвитку торгівлі в місті, тут з'являється чимало єврейських шинків, кількість яких викликала обурення в тогочасній пресі. На 3 тисячі дорослого чоловічого населення припадало, за одними даними, 90 шинків, а за іншими, – 120, тоді як у 60-тисячному Києві чисельність шинків ледь сягала такого рівня [5]. Ця тенденція була характерною для всього Правобережжя, оскільки через антиалкогольний рух серед протестантів балтійських губерній, шинкарі були змушені релокуватися на південь у межах смуги осілости. Графи Браницькі сприяли розгалуженій системі закладів, де розливали алкоголь. Навіть всесильне місцеве православне духовенство, попри офіційні протести, не могли нічого вдіяти проти споювання білоцерківців.

Однак не всі юдеї-білоцерківці змогли зайняти вигідне соціальне положення. Близько від центру, у зв'язку з наявністю значної юдейської громади та її подальшим збільшенням, виростають ремісничі нетрі, які, за однією версією, через жадливий стан будівель, а за іншою, – через непрохідне болото на вулицях, отримали назву «Грузія».

Північні райони міста почали свій розвиток завдяки прокладанню залізниці через місто. Це прискорило притік населення з інших регіонів для обслуговування залізничної інфраструктури, роботи на складах, відтак виникло величезне Залізничне селище. Однак у майбутньому процесі забудови багатоквартирними будинками практично минули його.

Значною віхою в житті білоцерківців стало відкриття радонових вод у межах міста. Для багатьох жителів російської імперії це стало шансом покращити своє здоров'я, тому тут почали з'являтися перші оздоровчі установи. Показовим є факт, що для місцевих жителів радонові води мають обмежений ефект, оскільки вони тривалий час проживають біля їх джерел.

Динаміка зміни кількості населення Білої Церкви в 1860–1917 рр., за даними клірових відомостей із ЦДІАК (ф. 127, оп. 1011). Автор О. Дедуш

Після революційних подій в Україні та встановлення органів влади УНР, завдяки клопотанню жителів міста [1], воно здобуло статус повітового центру, який через декілька років радянські окупанти замінили на більш значимий – окружний. Однак Друга світова війна зробила тривалу паузу в індустріальному та культурному поступі Білої Церкви. Німецька переокупація хоча й спричинила певні позитивні зміни – порушення в пресі табуованих тем, проведення інформаційних заходів зі знання української минувшини, популяризації національної символіки, відкриття церков, але загалом не відрізнялася у своїй людиноненависницькій сутності через примат ідеології нацизму [4].

Участь у відбитті Білої Церкви від нацистів створило ще один міф про жертвову участь «чехословаків» у так званому «визволенні» міста. Аналіз імен та прізвищ загиблих 1-ї Чехословацької бригади показав, що більшість бійців були етнічними українцями із Закарпаття.

Ще із середини 1920-х років місто почало знову відігравати роль місця дислокації військових підрозділів [7]. Виникають цілі райони проживання військових – район ДНС (від рос. Дом начальствующего состава), Військбуд (рос. Военстрой) та закрите військове містечко «Гайок» для офіцерів авіації. З 1950-х років тут розміщу-

Указ Президиума Верховного Совета СССР

О награждении города Белая Церковь Киевской области орденом «Знак Почета»

За успехи, достигнутые трудящимися города в хозяйственном и культурном строительстве, и в связи с 950-летием со времени основания наградить город Белая Церковь Киевской области орденом «Знак Почета».

**Председатель Президиума
Верховного Совета СССР
Ю. АНДРОПОВ.**

**Секретарь Президиума
Верховного Совета СССР
Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.**

**Москва, Кремль.
15 декабря 1983 г.**

«Известия». 1983. № 350. С. 1.

ється 72-га стрілецька дивізія. Наявність значної кількості військових потенційно звужувало сферу функціонування української мови в побуті, а українська культура витіснялась радянськими ідеологемами.

З 1970-х років, як свідчать рішення міськвиконкому, місцевими комуністами було взято курс на отримання містом якоїсь радянської нагороди. Офіційно це було приурочено до 950-річниці з дня заснування міста. Першим кроком було спорудження низки пам'ятників, частина з яких містила російсько-імперські наративи. Зокрема, було встановлено пам'ятник «Гренадер». На Палієвій горі було також споруджено пропагандистський монумент про відданість Семена Палія-Гурка боротьбі за єдність з московитами. При його встановленні було пошкоджено декілька культурних шарів на цій цінній археологічній пам'ятці, яка фіксує присутність пеньківської культури на Білоцерківщині, сліди тутешньої економічної активності в проміжку між монгольським

сплюндруванням і встановленням тут литовської влади та окремі артефакти козацької доби. Дендропарк «Олександрія» був наповнений монументами, присвяченими Пушкіну та декабристам, які певний час утримувались у господарських будівлях тодішнього саду.

Наступним кроком стало зросійщення закладів освіти. На початок 1980-х років майже всі середні школи міста стали з російською мовою викладання, а в деяких українську не викладали взагалі. У дитячих садках проводили «ранки» з балалайками й косоворотками. Боротьба з усім українським відбилась також на офіційному символі міста – уже затверджений герб з історичними «трьома стрілами» був замінений на варіант з однією стрілою, бо партійні функціонери з «центру» вбачали тут український тризуб.

Старання білоцерківської комуністичної верхівки помітили в Москві, і вже 15 грудня 1983 року Білу Церкву було нагороджено доволі скромною, але значимою нагородою – орденом «Знак пошани». Це було 5-те таке нагородження міста в окупованій російськими комуністами Україні, а загалом лише 37 радянських населених пунктів отримали таку відзнаку. Для білоцерківців цей акт не мав ніяких наслідків, але міськком КПУ, вочевидь, отримав свої негласні бонуси та репутаційне зростання.

Біфуркаційним для Білої Церкви стало спорудження підприємств об'єднання «Білоцерківщина» та заводу гумово-технічних виробів. Після зведення цих промислових гігантів за короткий час населення міста зросло майже вдвічі. Нерідко серед місцевих жителів досі можна почути, що Біла Церква – це «шинна столиця». Значний притік населення стався після аварії на ЧАЕС у 1986 році та після другого відселення жителів Поліського району у 1993 році.

Після здобуття Україною незалежності у Білій Церкві почалися процеси деіндустріалізації. Частина військових частин значно скоротили або ліквідували. Значною часткою зайнятості стала сфера торгівлі. Практично в кожному мікрорайоні міста виникли контейнерні ринки, де відбувалась торгівля найрізноманітнішими товарами. Багато робітників та офісних працівників приєдналися до лав маятникових трудових мігрантів, коли зран-

ку доступним транспортом вони їдуть на роботу, а вечором повертаються додому. Шинна промисловість хоч досі і представлена на промисловій карті міста, але не займає позицій містоутворювальної.

Перспективність міста сприяла появі в ньому нового для пострадянського простору явища – фінансових пірамід. Однією з таких стала Кредитна спілка «Пінгвін», від краху якої постраждало 15370 вкладників, у яких вкрали 28 млн 942 тис. 373 гривень за курсом 1997 року (близько 675 млн за сучасним курсом), при тому, що бюджет Білої Церкви на той час складав 56 млн грн. Це значною мірою підірвало економічну активність у місті та не сприяло довірі місцевих жителів до банківських установ.

У середині 2000-х у місті було здійснено спробу реіндустріалізації за рахунок побудови електросталепрокатного заводу. Спочатку проєкт провалився, але його спробували реанімувати вже представники проросійської влади В. Януковича. Однак рішучий протест її жителів, утеча кліки Партії регіонів та режим маловодності, який встановився на річці Рось через велику кількість дамбових споруд, розорення лук та знищення струмків, завадив цьому. У жовтні 2025 року стало відомо про самовільний демонтаж під торгові площі Електромехнічного заводу, який зупинив свою роботу лише кілька років тому. Економіка міста дедалі більше стає орієнтованою саме на роздрібну торгівлю та сферу послуг.

На початку 2000-х років з подачі місцевої влади Біла Церква отримує гасло «Біла Церква – місто добра». Після подій Революції Гідності та початку російської агресії у 2014 році Біла Церква стала потужним тиловим центром забезпечення обороноздатності держави у формі матеріально-психологічної підтримки 72-ї бригади ім. Чорних Запорозжців, Білоцерківського зенітного полку тощо. У перші години після повномасштабного вторгнення московитських військ по місту було завдано низку ракетних ударів, які тривають донині. 5 жовтня 2022 року по місту було завдано один з перших ударів за допомогою іранських Shahed-136.

Не повністю завершено процес очищення громади від представництв РПЦ в Україні. Зокрема, ця російська структура станом на листопад 2025 року контролює пам'ятку архітектури – Магдалинську

*Протестна листівка 2006 р.
проти металургійного заводу
на Проспекті Незалежності.
Світлина О. Дедуша. 23.07.2025 р.*

церкву – та низку церков у навколишніх селах, зокрема, дерев'яну Свято-Духівську церкву в селі Шкарівка, що була зведена в середині XVIII ст.

Вдруге з часів Першої світової війни Біла Церква прийняла дуже багато внутрішньо-переміщених осіб. Але якщо у 1914–1917 роках це були люди із західних губерній російської імперії [10], то зараз це українці зі Сходу й Півдня України, кількість яких складає, за різними даними, від 15 до 30 тисяч осіб. У планах розбудови міста є зведення цілого кварталу для жителів знищеного російськими терористами Маріуполя, які знайшли прихисток у Білоцерківській громаді.

Висновок. Отже, історичний шлях Білої Церкви засвідчує, що локальна ідентичність її мешканців сформувалася в умовах постійного балансування між статусом мирного торговельно-промислового центру та роллю військового форпосту. Попри століття ідеологічного тиску, спрямованого на розмивання української сутності міста через імперські міфи та політику зросійщення, білоцерківська громада зберегла свій потенціал опору цим негативним процесам. Сучасні виклики російсько-української війни лише актуалізували ці глибинні історичні патерни: місто, яке пережило руйнування давнього Юр'єва та конфлікти за участі козацтва, сьогодні знову повернулося до своєї місії «щита» столиці. Трансформація від радянської «шинної столиці» до потужного волонтерського хабу та військового осередку – є закономірним підсумком еволюції міської спільноти, яка, долаючи наслідки колоніального минулого, остаточно актуалізує статус Білої Церкви як сучасного динамічного міста Київщини.

Джерела та література

1. Державний архів Київської області. Ф. 1716. Оп. 2. Спр. 39. 5 арк.
2. Державний архів Київської області. Ф. 280. Оп. 2. Спр. 538. Арк. 25 зв. – 26.
3. Державний архів м. Києва. Ф. 312. Оп. 1. Спр. 114. Арк. 92 зв. – 93.
4. Дедуш О. Газета «Дзвін Волі» (Біла Церква): українські теми поміж рядків нацистської пропаганди. *Новини науки: дослідження, наукові відкриття, високі технології*. Харків, 2019. С. 44–47.
5. Київські єпархіальні відомості. 1862. № 21.
6. Пазднякоў В. Пронскія. *Вялікае княства Літоўскае : энцыклапедыя : у 3 т. / рэдкал.: Г. П. Пашкоў (гал. рэд.) і інш. Мінск : Беларуская Энцыклапедыя, 2005. Т. 2 : Кадэцкі корпус – Яцкевіч. С. 466.*
7. Стародуб О. Сотя територіальна стрілецька дивізія (1923–1932). Біла Церква, 2021. 320 с.
8. Тайді Т. Ю. Союз Чорних Клобуків (тюркське об'єднання на Русі в XI–XIII ст.) : автореф. дис. <...> канд. іст. наук : 07.00.01. Київ, 2005. 16 с.
9. Центральний державний історичний архів України, м. Київ. Ф. 127. Оп. 1012. Спр. 1862, 1941, 1956, 2015а, 2069, 2126, 2190, 2253, 2318, 2376, 2443, 2526, 2585.
10. Archiwum Akt Nowych (Warszawa). Zespół 51. Seria 1.6. Sygnatura 296.

References

1. *State Archives of Kyiv Region*. Fund 1716, Inventory 2, Dossier 39, Folios 5 [in Old Russian].
2. *State Archives of Kyiv Region*. Fund 280, Inventory 2, Dossier 538, Folios 25v–26 [in Old Russian].
3. *State Archives of the City of Kyiv*. Fund 312, Inventory 1, Dossier 114, Folios 92v–93 [in Old Russian].
4. DIEDUSH, Oleksii. The “Bell of Freedom” Newspaper (Bila Tserkva): Ukrainian themes between the Lines of Nazi Propaganda. *Science News: Research, Scientific Discoveries, High Technologies*. Kharkiv, 2019, pp. 44–47 [in Ukrainian].
5. ANON. *Kyiv Diocesan News*, 1862, no. 21 [in Old Russian].
6. PAZDNYAKOV, Valeryi. The Pronskis. In: Gennady PASHKOV, ed. *The Grand Duchy of Lithuania: Encyclopedia: In Three Volumes*. Minsk: Belarusian Encyclopedia, 2005, vol. 2: Кадэцкі корпус – Яцкевіч [Cadet Corps – Yatskevich], pp. 466 [in Belarusian].
7. STARODUB, Oleksii. *The 100th Territorial Rifle Division (1923–1932)*. Bila Tserkva, 2021, 320 pp. [in Ukrainian].
8. TAIDI, Tetiana. *The Union of Black Klobuks (Turkic Association in Rus in the 11th–13th Centuries)*. An Authoress's Abstract of a Ph.D. Thesis in History: 07.00.01. Kyiv, 2005, 16 pp. [in Ukrainian].
9. *The Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv*. Fund 127, Inventory 1012, Dossiers 1862, 1941, 1956, 2015a, 2069, 2126, 2190, 2253, 2318, 2376, 2443, 2526, 2585 [in Old Russian].
10. *Archiwum Akt Nowych (Warszawa) [Central Archives of Modern Records (Warsaw)]*. Zespół 51, Seria 1.6, Sygnatura 296 [in Polish].

**«Чехословаки», які загинули при радянському зайнятті
Білої Церкви в 1944 році**

Андраши Андрій	серж.		
Антолін?/Антолик	ряд.	1923	Ударник. Усі носії прізвища також із Закарпаття.
Бабіч Андрій Михайлович	ряд.	1920	
Бамбушка Василь	ряд.		
Бандур Михайло Луцькович	ряд.	1919	Розвідник
Белья/Бела/Бея Федір Іванович	ряд.	9.03. 1919	Призваний Міжгірським РВК Закарпатської обл.
Бенцан/Бенцак Іван Іванович	ряд.	1923	Стрілок
Блажен? /Блажек Володимир Франтович	підпоруч./ мол. лейтенант	1913	
Бобуніч/Бобоніч Михайло Ількович	ряд.	7.06. 1911	Заряджальник. Призваний Міжгірським РВК Закарпатської обл.
Бондар/Боднар Василь Петрович	ряд.	1924	Телефоніст
Бонкало Петро	ряд.	1921	Уродженець с. Бороневе Хустського р-ну Закарпатської обл.
Брун Курт Емануелович	старшина/ ротмістр	1911	Чех ^{<?>} . Командир кавалерійського взводу. Нагороджений Орденом Слави ІІІ ступеня в листопаді 1943 р. та Орденом Червоної зірки у березні 1944 р.
Буркало Іван Павлович	ряд.	1920/ 17.04. 1922	Стрілок. Призваний Міжгірським РВК Закарпатської обл.
Буртін Штефан Іванович	серж./ десятник	1916	Українець ^{<?>} . Командир відділення роти автоматників танкового батальйону. Нагороджений медаллю «За бойові заслуги» від 21.12.1943 р. та Орденом Червоного Прапора в березні 1944 р.
Бучек Ян Штефанович	серж.	1917	
Цингал?/Циглан Штепан Штепанович	ефр./мол. сержант	1919	
Данко Федір Федорович	ряд.	1919	
Деак/Деяк Михайло Васильович	ряд.	1922/ 1926	Ударник
Демян Шимон Іванович	ефр./мол. сержант	1920	Командир взводу
Фальгер Арношт Емануїлович/Ервін Лео Юліус	мол. лейтенант	1902	Командир взводу
Фера Петро Петрович	ряд.	1923	Ударник
Фицай Іван Іванович	ряд.	1915	Ударник
Гладштейн/Глатштейн Леон Якович	ефр./мол. сержант	1921	
Галанич Олександр Михайлович	ряд.	1920	Стрілок
Галушко/Галушка Михайло Васильович	ряд.	1917	Ударник
Газуха Юзеф Імрихович	мол. лейтенант/ підпор.	1915	Словак ^{<?>} . Командир взводу зв'язку 2-го батальйону. Нагородж. Орденом Червоної Зірки у березні 1944 р.
Глеба Михайло Іванович	ряд.	1913	Заряджальник. У списку нагороджених був однофамілець українець. ^{<?>}

Горячек Ян	серж.		Загинув 16 січня 1944 р.
Гуцуляк Андрій Михайлович	ряд.	1904	Стрілок. Уродженець селища Ясиня Рахівського р-ну Закарпатської обл.
Гамтак Франтішек Франтович	ряд.	1906	Сапер. Призваний Шахтинським РВК Ростовської обл.
Гарандечик Франтішек	ряд.	1919	Снайпер
Гоцола/Гоцоба Павло Янович	свобод. серж.	1914	Словак ^{<?>} . Командир відділення 2-ї роти, 1-го батальйону
Гундер Іржі/Юра Петрович	старш.	1921	Командир взводу
Хмарник Михайло Васильович	ряд.	1918	Автоматчик
Йовбак Іржі/Юра Михайлович/Васильович	ефр./мол. серж.	1920	Українець ^{<?>} . Розвідник
Калабішка Юрій/Юра Михайлович	ряд.	1922	Ударник
Каркович/Карпович Михайло Іванович	ряд.	1921	Стрілок
Катринець Юра Юрійович	ряд.	1916	Водій
Кафка Іван Міклашович	ряд.	1912	Водій
Кікало Іван Васильович	ряд.	1918/ 1919	Ударник. Уродженець с. Березники Свалявського округу ^{<?>}
Кінч Іван Михайлович	ряд.	1914	Ударник. Призваний Міжгірським РВК Закарпатської обл.
Коніпут/Коніпуд Іван Ількович	ряд.	1920	Ударник
Клук Владислав/Ладислав Матейович	ряд.	1920	Ударник
Краснояник/Красняник Степан/Штефан Іванович	ряд.	1903	Призваний Міжгірським РВК Закарпатської обл.
Лавришин Антонін	ряд.	1923	Ударник
Левера Андрій Анатолійович	ефр./мол. серж.	1919	Командир відділення
Лиси Андрій Андрійович/Миколайович	ротм.	1922	Словак ^{<?>} . Командир взводу кулеметної роти 1-го батальйону. Нагороджений медаллю «За бойові заслуги» 21 грудня 1943 р.
Лофінець Юра Дометович?	ряд.	1920	Ударник
Луцак/Лисак	ряд.		
Марушка Андрій Васильович	ряд.	1921	Автоматчик
Мегела Михайло Васильович	ряд.	1920	
Менжул Микола Дмитрович	ряд.	1923	Стрілок
Метелега Федір Федорович	ряд.	1918	Українець. Уродженець Іршави, округ Лисичово ^{<?>}
Микитович Василь Васильович	зеніт.	1916	
Микуланіч Михайло Михайлович	ефр./мол. сержант	1920	Командир відділення
Мондріч Василь Васильович	ефр./мол. сержант	1912	Командир відділення
Мудрак Михайло Штефанович	ряд.	1921	Ударник
Паусений/Паушений Іван Іванович	ряд.	1917	Стрілок
Пилипчинець Михайло Олексійович	мол. л./підпор.	29.06. 1913	Командир взводу. Призваний Міжгірським РВК Закарпатської обл.
Пічкач Іван Михайлович	ряд.	1916	Ударник
Попадич Михайло Васильович	ряд.	1919	Снайпер
Попович Іван Михайлович	ряд.	1909	Стрілок
Сабадош Михайло Петрович	ряд.	1914	Стрілок

Самет Бедржіх Йосифович	без зв./ряд.	1912	Ударник
Самоші/Шаноші Штефан Юзефович	ряд.	1920	Ударник
Самота/Самет/Шемота Юрій Іванович	ряд.	1922	Стрілок
Сірохман Юра Васильович	єфр./мол. сержант	1920	Автоматчик
Сусанін/Сушанин Василь Петрович	єфр./мол. сержант	1920	Українець <?>. Стрілок. Командир відділення кулеметної роти 1-го батальйону
Лучко Микола Юрійович	ряд.	1915	
Страпко/Страйко Михайло Андрійович	ряд.	1920	Автоматчик
Шелепко Михайло Йосипович	ряд.	1920	Розвідник
Шпір Василь Андрійович	ряд.	1922	
Штейнтранер Йосиф Йосифович	старш.	1922	Командир взводу
Щербан Павло Пархомович	серж.	1923	Командир відділення
Токар Михайло Іванович	ряд.	1921	
Тулайдан Михайло Ількович	ряд.	1922	Розвідник
Вайнагій/Вайнаш Василь Васильович	ряд.	1920	Стрілок
Варга Павло Юліусович	ряд.	1921	Стрілок
Вашек Рудольф Алоїсович	прапор./ ротмістр	1915	Командир взводу
Волосин/Волошин Петро Юрійович	серж.	1907	Кулеметник
Волощук Василь Юрійович	серж.	1910	Командир відділення
Заїц Ян Іванович	серж.	1912	Командир відділення
Зенінець Михайло Олексійович	ст. серж.	1916	Командир відділення
Зимомря Федір Іванович	ряд.	1914	
Заблак/Жаблак Василь Петрович	ряд.	1919	Сапер

Конфлікт інтересів

Автор не має потенційного конфлікту інтересів, який би міг вплинути на рішення про опублікування цієї статті.

Використання штучного інтелекту

Не використовувався.

Отримано / Received 27.11.2025

Рекомендовано до друку / Recommended for publishing 04.12.2025

Опубліковано / Published 26.12.2025